

Házam az országút mellett áll. Ez az út is egyike a titokzatos szallagoknak, a kívül és belül forrongó glóbuszon. Rendeltetésük szerint fajok, kultúrák, a humánus góccainak összekötői. Nyugodtan mondhatom, hogy a házam előtti út Rómát és Varsót köti össze. Sőt ott sem állapodik meg, hanem Északon elvész a tundrákba, Délen az appiai út elviszi a tengerbe — a bizonytalanságba.

Nyugtalan emberi utak kőbe ivódott lenyomata ez az évezredes magyar hadiút. Itt zúdult le a Kárpátokból Batu nyilazó rengetege; ahol az út a Sajóhoz szögel, onnan nézte a kán a muhi szekértábort, a «szűk akolba szorult nyáját». Itt tört elő Rákóczi első farkasaival. Az út mellett állanak a körömi főveges dombok, ahol a Vezérlő a tavaszi árvizek miatt az ónodi országgyűlést tartotta. A poéta Petőfi ezen az úton köhécselt télvíz idején vékony kabátjában egy kéziratcsomóval, amit Vörösmarty nemzeti úrnak akart bemutatni. Itt haladt a jurátus Kossuth Újhelyből a pozsonyi diétára tartva a reformtervek nyugtalan tömegével. Az út mentén a gesztelyi fővényesen harapott vissza először az üldöző orosz medvébe a menekülő Görgey.

Misztikus dolog az országút élete éjszaka. Hallom a szekerek erősödő majd gyöngülő zörgését, amint a tiszai átkelő felé vágatnak. A szobámban a magányos csönd millió parányai zsonganak fülemben a mikroszkopikus szunyogok züm-zümjével. Belezug a vágató szekér zakatolása — az a különös zörgés — a szekér sírása a patkócsattogás ütemei közt. Mert a szekér minden alkatrésze külön nyög egymáshoz kocódva a tehetetlen anyag sírásával, amit egy rejtelmes erő rángat a térben.

Igy zörgött P. Possevino szekere háromszázötven évvel ezelőtt ezen az úton, amikor a kis erdélyi gyermekfejedelemtől a nagy lengyel királyhoz, Báthory Istvánhoz vitte a pápa üdvözlétével együtt a megoldandó magyar problémák tömegét. Ezt az útleírást olvasom az éjszakában.

A szekérszöngésre kutyavonítás figyelmezteti a házak gazdáit, hogy idegen megy a falun keresztül. Tovább olvasom a XVI. század emberének különös utazását.

Dél embere jön Északra, hogy svéd-lengyel-orosz-magyar-német fajták kavargó ügyeit bogozgassa. A déli ember melegével, az olasz kristályos áttekintésével, a szerzetes magasabb hőfokú életérzésével, a diplomata tapintatával jár-keel Észak kódében komor emberek és sötét problémák közt. A század tragikus boltjai alatt, ahol minden határ és út szélén a gyűlölet otthagytott máglyatüzei füstölögnek. Kevés században (talán a mostani leg-

hasonlóbb hozzá) gyűlölték úgy a szívük mélyéig az emberek egymást, mint a szétomlott Középkor akkori romjai közt. Vajudó állami és társadalmi berendezkedéseik, hitelveik, a nemzetközi kérdések a humánium fölnyilt sebei lettek. A már régen foszladozó nagy kollektív gondolatok és érzések szakadécai nyomán csak a várárcok, szűk lesőlyukak, sűrű lőrések maradtak meg.

Ekkor termelt ki a hihetetlenül lefojtott keresztény életézés reakciója egy Társaságot, amiben egy új embertípus alakult ki: az egységrehozóké bizonyos diktatorikus vonásokkal, egy új nemzetközi ézés első propagálói. Innen van, hogy e szerzet tagjai, a jezsuiták az akkori viszonyokhoz képest lélekzetelállítóan sokat utaztak. Ha térképre fektetjük a fiatal rend tagjainak útjait, szinte kivétel nélkül túlhaladják az akkori földkörüljárók és fölfedezők út-mennyiségét. A nagy Xavier pár év alatt 50.000 km utat tesz meg, jóval többet az egyenlítő mértékénél. Canisiust a németek apostolának mondják, de szicíliai Messinától Kölnig és tovább tartanak működése átmeneti állomásai. Amikor a Rendalapító első társa, Ferenc a japán daimiókkal tárgyal, Ignác a nagy átjárót tervezi a szarmata síkságon Ázsia felé, ugyanakkor készülődnek Délamerikába a későbbi redukciók színhelyére. Föltűnő ez, ha a középkor-vég megmerevedett egyházi életének zajlásaként tekintjük. Ugyanekkor az északi német városokban bérelt szobákban húzódik meg egy-két páter, képzéletbeli jövő nagy kollégiumok helyén, dühöngő magisztratus, fenyegető csöcselék közt, a makacsság megszállottságával tapadva a pár katolikus páriához, míg ki nem dobják őket a város kapuin. Természetesen visszatérnek a legkülönbözőbb ürügyekkel, vagy álruhákban, különös kedvvel keresve a veszedelmet és a vitatkozást. Mert akkor a vitatkozás volt a szellemi élet arénája. Fölkavarták a lelkekben a salakot, iszapot és port, ami a reneszánsz századokban és egyáltalán leülepedett Európára. Csináltak is hatalmas kavarodást Európa közéletében, amíg végre a barokk-szellembe sűrűsödött lázas tevékenységük.

Possevino útjai még a heroikus terjeszkedés, terepkészítés nagy korszakának függvényei. A naptárjavító Gergely pápa kormányozta az Egyház hajóját. Abból a tradicionális magasságból minden szakadás ellenére gyermekének tekintette az összes népeket és vezetőit. Az idejét multa középkori érintkezési módok helyett újabbakat keresett és talált a mantuai jezsuitában. Gyanakvó udvarokhoz, fölborzolt népekhez nem lehetett egyházfőket küldeni nagy kísérettel, megkötött programmal, akiket más udvarok leskelődő kémuszályai követnek. Most nem a tiarás pápa akar beszélni politikumokba merült királyokkal, hanem a közös atya szétzilált gyermekeivel. Ezt a célt jobban elérhette egyszerű magán-küldött bizalmas tolmácsolása által, aki emellett igénytelen útjai közben közvetlenebbül belelát fajok és országok lelkébe.

Először is a svéd udvarba küldte Possevint, ahol a királyné egy protészans tenger közepén őrzött egy ingatag trónt. A jezsuita nagyon is rendje céljához tartozónak látta ezt a tisztán emberi diplomációt, ahol nincs intrika és

politikai sakkhúzások. El is érte ez a magányos ember ott Északon, hogy a svéd király visszatért a katolikus hitre. Ugyancsak megszervezte a kevés katolikust.

Útjai hónapokon keresztül tartottak nemcsak az akkori kényszerű kerü-
lők miatt, de főleg mert útközben számtalan más missziót végzett városokban
és kis európai udvarokban. Rómában meghallgatták jelentéseit és azonnal
küldték vissza Svédországba. Most Keletnek tartott. Betért Vilnában a lengyel
királyhoz, Báthory Istvánhoz. Báthory, az összes akkori uralkodók közt a
legnagyobb szellem, rögtön megérezte Possevinóban a mély lelki embert,
a nagytávlatú európai, a hátsó gondolatok nélküli pap-diplomatát, akikben
akkor még igen szűkölködött Európa. Őszinte barátok lettek. Báthory nyíltan
fölfedezte előtte összes nagy terveit, amikhez segítségét kérte. És ezentul
Possevino a pápai megbízások mellett párhuzamosan dolgozott a lengyel
király érdekében. Stockholmban svéd hercegnőt igyekezett számára feleségül
megnyerni egy grandiózus északeurópai terv bevezetőjeként. Visszatérve,
a király megbízta őt, hogy a lengyelek és oroszok közti béketárgyalásokat
megkezdje. Sikerült is Possevino közvetítésével tíz évi békét kötni Novgorod-
ban. Onnan egyenesen Moszkvába ment, hogy a cárt közelebb hozza Rómához
és a nagy európai közösséghez főleg a törökkel szemben.

Majd Augsburgban találjuk, ahol a németrómai császárral és a birodalmi
gyűléssel tárgyal a nagy törökellenes koalíció megalakításáról. Innen Miksa
király udvarába megy, hogy Báthory és a bécsi kormányzat közti állandó
feszültséget megoldja követek és diplomaták állandó áskálódásai közt. Tár-
gyalásainak mélyen keresztény és átlátszóan tiszta ember vonásai miatt tud
olyan eredményeket elérni, amiket évtizedes követjárások nem tudtak meg-
közelíteni. A nemzetközi szálakat tovább szövi Velencében, ahol a Signoriával
tárgyal a nagy államszövetségről.

A pápa újra Lengyelországba küldi a fáradhatatlanul bolygó jezsuitát.
Magyarországon ment keresztül, ahol egyik helyen ünnepélyesen fogadták
(Kassa), másutt be sem engedték a városba, úgyszólván kocsija mellett fák alatt
mutatta be a szentmisét. Krakóból Erdélybe indult, hogy az erdélyi fejedelem-
nek átadja a pápai üdvözlő brevét és a pápa nevében megalapítsa a kolozsvári
kollégiumot. A pápa ezerkétszáz aranyat küldött e célra, a lengyel király
Possevino kérésére évi ezer arany fizetésére kötelezi magát. Közben Possevino
Bécsben és Pozsonyban is megfordul. A királyi részeken papokért könyörög
az elhagyott erdélyiek számára, de eredménytelenül. Hogy üres kézzel ne
menjen, magyar katekizmusokat, imakönyveket visz Erdélybe. Nagyon meg-
szerette Európa legtragikusabb sorsú népét. Az utasítások ellenére hosszabban
időzik a magyarok közt. Végigjárja az erdélyi részeket, főbb állomásai: Szat-
már, Somlyó, Gyulafehérvár, Nagyszeben, Kolozsvár és Nagyvárad. Nagy-
szebenben a protestáns lakosság ünnepélyesen, mozsárlövésekkel fogadja.
A protestáns lelkészek tisztelegnek előtte és szónokuk így köszönti: — Te,

ki a fejedelmek közt a békeség helyreállítására vagy hivatva, bár közöttünk is megszüntetnéd a vallási viszályokat!

Szent László városa, Nagyvárad előtt Ghiczy, a protestáns főkapitány megy elébe háromszáz lovassal. A négyezer nagyváradai katolikus papot kér tőle, mert így szétszóródnak. Possevino buzdítja őket, küldjenek a megalakult kolozsvári kollégiumba négy ifjút, akikből papot nevelnek. Nagyváradon megismerkedik a bihari alispánnal, a kálvinista Pázmány Miklóssal. Igen megkedveli annak «jólelkű fiát», Pétert, akinek édes mostohája az ősi Toldi család katolikus sarja. Az alispán kiveszi fiát a nagyváradai iskolából és elküldi kolozsvári kollegiumba, ahonnan megindul Magyarország legnagyobb primásának életpályája.

Possevino pedig járja tovább európai útjait fonogatva a békét nyugtalan fejedelmi udvarok közt. Vagdossa — sokszor eredménytelenül — a titkos diplomácia sok hidra-fejét. Északi útjában éri el Róma rendelete: — Hagyja el működése terét! Vonuljon be a braunsbergi rendházba! — A jezsuita szó nélkül engedelmeskedik. Annyi bolyongás után egy havas reggelen kopog a német kolostor kapuján és eltűnik a névtelenek között.

SZENT DOMONKOS

(1170—1221)

IRTA: GEORGES BERNANOS

Duval Genovéva Gizella,
a ligugéi zárda világi bencés
oblatája emlékének, ki húsz
éves korában halt el.

Mikor legelőször vizsgáljuk a szentek, különösen a rendalapítók életét, annyi és annyiféle választ kapunk kérdéseinkre, hogy szinte megzavarodunk. Zavarunk csak növekszik, mikor lépésről-lépésre követjük az eseményeket, mert az egymásutánból semmit, vagy csak nagyon keveset tanulhatunk. Ezeknek a nagy embereknek az életét sokkal nehezebben lehet osztályozni, mint a többiekét, mert páratlan szabadsággal ragyognak és tündökölnek.

Az első vizsgálódás mintha azt mutatná, hogy a lángész maga elégséges ahhoz, hogy ezeknek a kiváltságos lényeknek megadja a függetlenséget és szuverén eredetiséget. Azonban ép az ellenkezője igaz ennek. Sőt az is bizonyítható — és mily fényes példákkal — hogy a lángészben mindig van valami ellenséges önfejűség, ami valóságos principiuma a termékeltenségnek. Ha megvalósítja a sugalmazás és egyensúly azon csodáját, ami tökéletes művészi alkotás, leginkább, különösen ha az isteni szeretet közreműködése nélkül történik, csak szörnyűséges specializálás által történik, mely kimeríti a lélek összes erőit és azt embertelen önzésében a büszkeség martalékaul dobja. A zseniális ember annyira művén kívül áll, hogy az majd mindenkor legkegyetlenebb vádlójává lesz. Míg ellenben a szent egy az életével, teljesen benn áll életében.

Ezzel azonban a nehézség még nincs megoldva; ha így gondolkozunk felette, ép ellenkezőleg, még megoldhatatlanabbnak látszik. Az emberi tapasztalat tanít meg arra, mikép hatolhatunk szándékaik mélyére annak az összehasonlítása által, — ami magában véve is már kegyetlen dolog — ami nyilvános és ami magán. Nincs állásfoglalás, bármily gonddal leplezzék is, mely ne hordozná magában saját ellentmondását, nincs az az összefüggő hazugság, melynek ne lennének rései, vagy amit legalább is ne lehetne más szempontból vizsgálni. Amint a chirurgus a halálból tanulja az életet, amint a biológus a szerves veszteségek elemzéséből igyekszik megismerni a változások és tevékenységek titkát, azonképen a moralista is tudja, hogy hamis és álnok egyéniség áll előtte, az a füstölgő hulla, mely minket ép oly sokszor rászéd, mint másokat, amíg a halál után a bíró első pillantására szét nem oszlik. A szent azonban előttünk is az, mint ami a bíró előtt lesz. Elbűvölt tekintetünk nem kisebbített életet lát náluk (mint azt egyesek el akarnák velünk hitetni), melyet az öldöklés állandóan szűkebb keretek közé szorít, hanem a túlradó életet, mintegy születése pillanatában, magát az életet, mint valami újra megtalált forrást. Újramegtaláltat, mert elveszítettük. És amint ismét megtaláltuk azt,

újra elveszítjük. A nagy homoksvatagok mélyén a szegény nomád, kinek erőszakkal kell elragadnia a talajtól egy kis mocsaras vizeret maga és állatai számára, nehezen tudja elhinni, hogy a pusztaság állandó forrásokkal megáldott vidék, ahol ismét lesz ajkai és kezei számára hideg forrás, tajtékozó és azúrral teli csobogás.

Az ember azt hiszi, hogy a Benedek, Domonkosok, Ignácok közelebb állanak hozzánk, mint a Keresztes Szent Jánosok, Sienai Szent Katalinok, mert egyúttal törvényhozók és hódítók is. Mily téves ez a felfogás! A törekvő ember, ki módszert és eredeti recepteket vél itt találni, elveszíti idejét. Az élet-szentségnek nincsenek formulái, vagy mindenféle formulája van. Összegyűjti és felmagasztalja az összes tehetségeket, megvalósítja az ember legkiválóbb tehetségeinek horizontális központosítását. Ennek megismeréséhez csak azt kívánja tőlünk, hogy bizonyos mértékben résztvegyünk ritmusában és óriási lendületében. Kétségtelen, hogy sokkal könnyebben lehet leírni a közönséges szótár szavaival a prédikáló rend alapítását, mint Foligno Szent Angela megvilágosításait. És mégis, ha módunkban lenne Isten alkotásaira egyetlen tiszta pillantást vetni, a prédikáló testvérek úgy tűnnek fel előttünk, mint Szent Domonkosnak a térben és időben megvalósított szeretete, mint látható imádsága.

Ez az oka annak, hogy a modern történelmi kritika módszerei nem tudtak minket megcsalni.

Azok az életek, melyeken a nagy emberi szenvedélyek uralkodnak, látszólagos rendetlenségünk ellenére is, bizonyos kezdetleges egységet mutatnak, minek következtében a legkiválóbbakat is a közönséges élet szintjére lehet helyezni. És ha lehet ezt a kifejezést használni, közös nevezőre lehet őket hozni. Semmi sem egyhangúbb, mint a szenvedély, amely oly nyomorúságosan ismétlődik. Caesar megismertet minket a főváros egy nagyravágó emberével, a gyarmati tisztviselő megnyitja előttünk Nero lelkét. A szenvedély mindent elvesz, amit neki átengednek és semmit sem ad vissza. Míg ellenben a szeretet mindent ad, de még többet kap vissza. Micsoda emberfeletti számadás tudná ezt a nagyszerű cserét helyesen elkönyvelni? Ha a történetíró ragaszkodik a szigorú pontossághoz, a szentek életéből nagyon kevés dologgal ismertethet meg minket. A régi legendák sokkal hosszabban beszélnek azokról, mert jelképekbe írják át a mélyes valóságokat. Annyira őszinték, hogy szinte szándékosan akarják tévútra vezetni logikánkat és tapasztalatunkat. Hogyan is lehetnének mások? Minden egyes szent élete olyan, mint valami csodás, paradicsomi őszintétség új virágzása és kiömlése abba a világba, melyet fáradttá tett az öröklött bűn és amelyik rabszolgája halottainak.

E szempontból különböz számunkra, hogy Szent Domonkos a Guzman-ok kiváló családjából származott és rokonságban volt Spanyolország régi királyaival. Elég, hogy tudjuk róla, hogy katonai vér csörgedezett ereiben és úgy képzeljük el, mint szőkefürtű, majdnem fakó kis gyermeket, ki nyugati gót őseinek, Ruodrichnak, Vilmosnak vagy Froilának kék szemét örökölte

és a szerény caernegai torony tetején, azon egyetlen derékszögű tornyon, melyet előde épített, a mór határ közelében, a Duero tengerbe siető halvány vizét szemléli. A láthatár szélén, messze a szürke rónán túl, melyet vörös mészkösziklák tarkítanak és amelyen rózsaszínű növények, rekettye- és levendulabokrok, zsóp és rozmaring tenyésznek és ahol apró fekete malacok legelésznek, emelkednek az égnek a Sierra Guadarrama árnyékos csúcsai. A csúcsok a rengetege mögött pedig ott fekszik Toledo, ahol a kasztíliai vezérek küzdenek a mórok ellen. A nyílt résen át egy-kettőre a folyó partjához érnének a fáradhatatlan kis lovak és a part hosszán ismét látni lehetne a fehér köpenyket és aranyozott páncélingeket . . . Még nem olyan nagyon régen, az arab vásárokon egy dirhemért asszonyt lehetett venni és féldirhemért keresztény gyermeket! Nincs oly szalmakunykó a vártorony tövében, melyben ne mesélnek azokat a véresen rémes és csodás történeteket, melyek ennek a szerencsétlenségben és szegénységben kialakult fajnak a jelleméhez tartoznak. A tetőtől talpig báránybőrbe öltözött pásztor, ki hatalmas állatként maga is emelkedik ki állatai közül, ezekkel táplálja álmait, amíg megvasalt pásztorbotját szorongatja kezében. Halkan beszélnek rokonaikról is, — atyjukról, fiukról, testvéreikről — kiket elraboltak a bátor pogány rablók és eladtak, mint az állatot és akiket lassankint halálra emészt a rabszolgaság rémes szenvedése a gyönyörű szép vidékek csodálatosan gazdag városaiban. Néha az asszonyok könnyezve hallgatják a híreket, melyeket onnan messziről hozott valami gyanus katalán, aki valószínűleg renegát, vagy valami zsidó. Reménytelen a visszaemlékezés mindarra, amit sohasem láthat többé viszont. A nyomorult félénken kiejti váltáságának árát — mesébe illő szám, kétségbeejtő délibáb! «A mór fogság volt Spanyolország egyik legnagyobb csapása, sokkal rémesebb volt, mint az éhség», írja P. Petitot. Ám, míg a durva parasztok és hozzájuk hasonló nemesaik bosszúról, legyőzött hadseregekről, levágott fejeikről álmodoztak, valószínű, hogy a kis Domingónak a szívét, ki mindhaláláig megőrizte gyengéd természetét, ezen elbeszélések hatása alatt a szánalom érzése fogta el. Thierry d'Apolda mondja el húsz évvel később, hogy az osmai kanonok el akarta magát adni, hogy egy szegény asszony fiát kiváltsa. Talán gyermekkorának lelki mozgatójával találkozunk itten, amiről krónikásai alig emlékeznek meg. Ezen kedves ábrándjából azonban kegyetlenül ébresztették fel. Sok kasztíliai ifjú esett át abban az időben ezen a megpróbáltatáson, de ez őket csak érzéketlenné tette. Ő azonban ösztönszerűleg teljesen megnyitja szívét az isteni együttérzésnek — és ezzel kezdődik, minden valószínűség szerint, szeretetének hősköltevénye.

Domonkos anyja, boldog Johanna, régi nemesi családból származott és Aza urának a leánya volt. Utolsó és talán a legkedvesebb gyermeke volt a későbbi szent. Ha hitelt adhatunk a hagyománynak, álom adta tudtára fiának későbbi dicsőségét. Hétéves koráig magánál tartotta, majd nagybátyjához, a gumiel-d'izani espereshez vitte. (Gumiel d'Izan azonban csak négy mér-

földnyire volt Caleuregától.) Ismeretlenül élt itt és tanult szorgalmasan egész tizenöt éves koráig. Ekkor Palenciába küldték az iskolába, mely később a híres salamancai egyetemé fejlődött ki. Ez az iskola attól kezdve híressé lett egész Spanyolországban, sőt az egész keresztény világban és szintén magával ragadta a tizenharmadik század hallatlan fejlődése.

A tiszteletreméltó karoling-programm alapján hat évet fordítottak a grammatika, poétika, logika, majd az algebra, csillagászat és zene tanulására. Ennek a tanulmánynak az elvégzésével Domonkos huszonegy éves volt, azonban tovább tanulta, illetve tanította a teológiát Palenciában, egész harmincéves koráig. Ekkor történt, hogy az osmai káptalan perjele, Diego, magához hívta. Ekkor a káptalan tagja lett és alperjelnek nevezték ki, mert Diego az osmai püspöki székre került. Domonkos ekkor harmincnégy éves volt.

Hányak haltak meg mint osmai perjelek, kik nem kevésbé voltak előkelő származásúak, tudósok és ékesszólók? Azonban anélkül, hogy valaki csak sejtette volna, sőt hogy maga is felismerte volna, a nagy mű már megfogamzott és ujjongott szívében. Ez a fiatal, szőkehajú, szépkezü, erős és kedves hangú kanonok az Uceró partjára jár olvasni és azzal a gyengéd udvariassággal viszonyozza a köszöntéseket, amiért annyira szerették fiait, már mint a hitszónokok rendje, amelyet azonban nem elvont számítás, hanem az élet kiáradó telje alakított ki. Minden friss, minden tiszta, minden új, minden fölfelé törekszik itt, akár csak hajnalhasadáskor. Ez a hitszónokok rendje, ez a tudomány mohósága, ez továbbá a Krisztusban való megújulás vágya. Ez a prédikátorok rendje, ez az a szent türelmetlenség, mely arra kényszeríti Domonkost, hogy kis cellájában, a feszület lábainál, ordítson, mint az oroszlan — *a gemitu cordis sui rugitus solebat emittere*. Ez a hitszónokok rendje, az apostol kiáltása, ki az éhség idején eladja, mi legkedvesebb neki, könyveit : «Hogyan tudtok tanulni a holt bőrökről, mikor testvéreitek éhen halnak !» Ez végül a prédikátorok rendje, az ismeretlen alperjel nagy nyugatalansága, ki a szerzetesi élet legnagyobb virágzása idején sehol sem talált megfelelő szabályt. Annyira hasonlít a többi emberhez — Isten és az angyalok előtt azonban új, külön teremtett, egyedüli !

Szegény, egyedül van, az ideje kimért : tizenhat év, kétszáz négy hónap. Sőt, mintha nem is lenne terve, útját sohasem ismeri. Azonban amiye van, jobb mint a terv : a teljes elszakadás a világtól, a belső szabadság, mely magához vonzza a Lelket a magasból, mint valami elbűvölt madarat. Ekkor nyeri az első jelet, igaz, hogy ez még homályos. Kasztília királya Diego de Azevedót és Domonkost Dániába küldi, hogy fiának házasságát egy ottani hercegnővel előkészítsék.

Hogy ezen utazás végén a két követ a kis hercegnő haláláról értesült, nem nagy fontosságú a mi számunkra. A kissé különös kalandnak azonban már más értelme van. Domonkos még osmai alperjel és mégis már minden

összekötő kapcsolata megszűnt otthonával. Sok országon ment keresztül, látta az Egyháznak nagy nyomorúságát, látott zárdájukba zárkózott szerzeteseket, gyenge és gyanus püspököket, kiket a pörösködések és zaklatások tönkre tettek, a legszegényetesebb tudatlanságban élő papságot oly nép között, melyet az anyagi haladás és az életviszonyok javulása kifinomított, elhagyott plébániákat, melyeket törvényes pásztoraik fizetett káplánokra bízta. Látta, hogy az Isten igéjének hirdetése semmivé lett és a *Hiszekegy* és *Miatyánk* elmondására szorítkozott, vagy pedig tudás nélküli világiak sajátították ki maguk számára. Vagy vásári szónokok. A pápaság tehetetlen volt, lesüllyedt, elárulták, arra kényszerült, hogy utolsó csapatát, a ciszterciák végső tartalékát vesse a harcba és ebben a rettenetes zavarban mint a farkasok a kifosztott városban, idegen tanok apostolai jöttek Keletről, kik az ördögöt Isten egyenlő vetélytársává tették . . . Az öreg püspök távol székes-egyházától, a hosszú egyhangú úton nem tudja elhinni, hogy a világ ennyire gonosz.

A híres érchang azonban, melyet még nem ismernek, már belekiáltja haragját és reményét a pusztába. Majd a fiatal és az öreg, a szomorúság hatása alatt, hirtelen arra a szép, megható elhatározásra jutnak, mely annyira hasonlít gyermekkoruk álmaihoz! Megállás nélkül Rómába mennek, Szent Péter lábaihoz borulnak és alázattal kérnek engedélyt arra, hogy a kunoknak az evangéliumot hirdethessék. Kik ezek a kunok? A legtávolibb kis tenger, a Fekete tenger mellékének pogány nomádjai ezek, kikről Dániában hallottak. Oly vérengzők és gonoszak, hogy hamarosan meggyilkolták volna őket, kik Isten szegény szolgálói voltak.

III. Ince, írja P. Petitot, kis ember volt, csúcsos sapkát hordott, néha határozottan és röviden beszélt. Diegót visszaküldte egyházmegyéjébe.

Minden kiválasztott ember életében, legalább egyszer, azt hiszi, hogy lecsúszott a magasból és a mélységbe zuhant. Az az illúzió, hogy semmink sincs, a teljes nincstelenségnek az érzete, annak az isteni jele, hogy ép ellenkezőleg, minden most kezdődik. Valószínű, hogy az öreg püspök, ki egyébként nemsokára meghalt és fiatal társa hazatértükben szintén érezték ezt a keserűséget. A Loire, majd pedig a Rhône völgyében haladtak, keresztül mentek Lyonon, Avignonon és Nimesen. Mindenütt árulás töltötte be a levegőt. Nagy és kis urak az egyházi javak megszerzése után vágyakoztak, hitszegő püspökök, váraikba bezárt szerzetesek. A köznép ma még csak gúnyos, holnap már kegyetlen. Gyanus tekintetek, tolvaj kezek, a városok terein olyan a nyüzsgés, mint a méhkasban, s mikor valaki elmegy mellettük, hirtelen elhallgatnak . . . A kis karaván lassan vonult a kitörőfélben levő viharon keresztül. Mily hangosan nevetettek a leányok, mikor ezek átvonultak! Nappal — mert az éjjel nagyon sötét és lármás volt — néha egy-egy állig felfegyverzett gazdag pap titkos kíséretével találkoztak, akárcsak az ellenség földjén. Az utakon pedig gyakran lehetett látni egy-egy tökéletes

kathart,¹ mezítláb, fődetlen fővel, melyen még ott voltak az utolsó zápor nyomai, amint piszkosan és szigorú tekintettel haladt durva ruhájában. Az anyák pedig térdenállva vitték hozzá kis gyermekeiket... Így jutottak el a Montpellier melletti Castelnauba.

A városnál nagy néptömeggel, sok öszvérrel és lóval találkoztak: a hatalmas cisztercita apátnak, Arnould Amalricnak és a két pápai követnek, Chateaufortnak és Raoul de Fontfroide-nak a kísérete volt ez; tisztelettel fogadták őket. A követek keserűen siráncokztak a papság romlottsága és a simonia felett, a főpapok nagyravágyása, a narbonnei püspök méltatlansága, a toulousei grófnak és nemességének a hitehagyottakkal és lázítókkal szemben tanúsított hallatlan részrehajlása miatt. Amalric-kal azon a véleményen voltak, hogy a lázadás hamarosan általános lesz és hogy vérbe kell azt fojtani... Majd udvariasan kikérték a két idegen véleményét. Mekkora dobbanhatott a két barát szíve erre a felszólításra. Egyöntetűleg kijelentették, hogy rögtön el kell bocsátani a lovászokat, lovakat és öszvéreket, le kell vetni a gazdag ruhákat, gyalog kell járniok az utakon és Isten kegyelmére hagyatkozva, koldulással kell megszerezni a mindennapi kenyerüket.

Diego de Azavedo, Domonkos és a pápai követek úgy határoztak, hogy ilyen módon mennek tovább Béziersbe. A középkornak sok botrányos bűne volt, de sohasem volt közönséges.

Ebben a merész javaslatban nemcsak azt kell megbámulnunk, hogy nagylelkű, hanem hogy egyúttal teljesen helyénvaló is volt. Mikor a világ megmenekszik a középszerű eszmék zsarnoksága alól, a merész gondolatok zsákmánya lesz, melyek örültekké lesznek, mert semmi sem ritkább, mint az igazán gyakorlati elme, amiben Szent Tamás a spekulatív elme terjeszkedését látja. Szent Domonkos azonban tudtán kívül azon nagy pápák gondolatához szegődik, kik e század első felében hitszónokokat és koldusokat küldtek a zavargó tömegekhez. A zárdák azok maradtak, amik már a hűbéri anarchia idején is voltak: menedékhelyek és erődök. Azokhoz a nehéz fegyvezetű katonákhoz lehet őket hasonlítani, kiket a könnyű angol gyalogság a távolból elpusztított, anélkül, hogy magához közel engedte volna őket. Hogy ez a forradalom keresztülvihető lehessen, azaz, hogy elnyerje Róma hozzájárulását, előbb Szent Ferencnek és Szent Domonkosnak kellett magát feláldoznia. Csak így bizonyíthatták be ennek lehetőségét. Mert ily feladatot szánt Isten szentjeinek.

Ezután talán már mégis feltehetjük, hogy Szent Domonkos valamely tervet valósít meg. Az igazságot azonban még nem közelíti meg ez a kényelmes feltevés! Ha a történelmet az életszentség irányítja, a történelem ismétlés nélküli egymásutánokból fog állani, ahol minden egyes momentum eredeti. A mű még nem kész, de a szeretetben már megvan a hajlandóság. A Szent-

¹ Eretnek szekta.

Lélek által éltetett lény ettől fogva igazi tökéletességéhez közeledik. Semmi sem tartja többé vissza és az akadály, mely már előre megdőlt előtte, ezután csak vezető jel marad. A nagy emberek akarátában mindig van valami merevség. A szenteké ellenkezőleg szabad, tanulékony és tiszta! Mit lehet annak komolyan ellene vetni, micsoda csapdát lehet készíteni annak, ki minden pillanatban kész mindent oda adni?

Valóban mindent oda ad. Első mozdulatával előre veti magát. Ezek a fenséges reménykedők mindig úgy harcolnak, mint a kétségbeesettek. István hűbérúr erős vára, Lervianban, a hitehagyott katharok barlangja volt, akik között ott volt Thierry, a neversi székesegyház káptalanjának egykori dékánja. A kis csapat feléje tart. Ne gondoljuk azonban, hogy ezek a neomanicheusok buták voltak: egyeseknek közülök hallatlan jártassága volt a szent könyvekben és kitűnően fel tudták azt használni, furfangosan összekötven ügyüket egyrészt az erkölcstelen és lezüllött papok ellen támadt lelkiismereti felzúdulással, másrészt pedig azzal a demokratikus mozgalommal, mely oly erős volt abban a korszakban, mint történelmünk egyetlen más pillanatában sem.

Eretnekségek kitörése egyébként mindig nagyon is titokzatos jelenség. Mikor valami bűn eléggé megérik az egyházban, az eretnokség magától sarjadjik és csakhamar kihajtanak torz ágai. Gyökere a misztikus testben van, magának az életnek az eltévedése, elfajulása. A katharok eretnoksége a pápáság romlottóságából és tudatlanságából nőtt ki, míg a valdeseké fősvénységükből és erkölcstelenségükből. *«A püspökök, jelenti ki ünnepélyesen a lateráni zsinat, gyengeségük következtében, nem is említve tudatlanságukat, amely a meghatározottabban elítélendő és tőrhetetlen, nem elégségesek Isten ígéjének a hirdetésére.»* Ha Szent Domonkossal nem érezte volna meg ezt előre szeretete, a tapasztalás tanította meg rá azon nehéz viták közben, melyeket hónapokon keresztül folytatott Lervianban, Béziersben, Carcassoneban, Toulouseban, Verfeuillben, Montréalban.

A dialektika törvényei egyúttal a cselekvéséi is. Az igazi dialektikus megveti az apró kis tévedéseket és mindjárt az ellenfél okoskodásának a központját támadja meg. Ezt látjuk Domonkosnál is, ki mint hadvezér, az érintkezést keresi, de nem azért, hogy kipróbálja az ellenséget, hanem hogy legyőzze. Mindenesetre találkozott a katharok között képmutatókkal is, akiket le kellett lepleznie, nagyravagyókkal, kiket meg kellett alázni, tudatlanokkal, kiket meg kellett szégyeníteni. Szinte látom, mennyire megvetette a könnyű győzelmeket, amelyekre bizonyára nem is gondolt. De mivel a tökéletesek közül a legjobbak Fanjeauxban laktak, fanatikus hívők a nép közepe, oda sietett és zárkózott el közéjük, ami által életét nagy veszedelemnek tette ki. De alig vezetett vissza Istenhez hét köznemes asszonyt, már is házat alapít velük Prouilleban. Ez volt az első és szerény kis hódítása.

Majdnem ugyanabban az időben történt, hogy III. Ince pápa a francia

királyt, Burgund herceget és Champagne grófját a kereszténység segítségére hívta az eretnekek ellen. Tizennyolc hónappal később elesett Béziens, majd Carcassone. Tíz éven keresztül ide-oda hömpölyög az ár ezen a szerencsétlen vidéken. Mikor a háború megszűnt, Prouille még mindig állt és Domonkos Foulques püspökkel egyetértésben nyugodtan berendezkedhetett Toulouseban. Mindazonáltal tíz évi szakadatlan prédikálás után a szentnek csak hat társa akadt. Nem egy ember veszítette volna el erre a sovány eredményre bizodalmit, vagy legalább is sietett volna pótolni az elveszett időt. Domonkos azonban kis csapatát egész nyugodtan elküldte Stavensby mesterhez, ki magában Toulouseban tanította az apologetikát és teológiát. Ekkora hidegvér gondolkodóba ejti az embert.

A «toulousei apostoli hithirdetők» intézménye 1215-ben keletkezett. Domonkos ekkor negyvenöt éves volt és hat évvel később meghalt.

A nagy emberek sorsát is a rendes törvény irányítja : mintha szerencsájuknak is meglenne az ifjúsága, férfi-, öreg- és aggkora. Marengónál minden rendben megy ; Waterlónál mindennek vége van. A szentek életének azonban más ritmusa van. Kezdeté lassú és sokszor unalmas ; ellenmondások jönnek kívülről és talán belülről is. Majd, mikor a mű megtalálta csodás egyensúlyát, mintha elszakadna a földtől és repül.

Szent Domonkos összes életrajzírói ezen utolsó hat évnek szentelik munkájuknak több mint a felét. Ez a túlzás azt a veszélyt rejti magában, hogy az olvasó érzéketlen lesz az ily nagy lendülettel szemben. III. Ince pápának a levele, melyben közvetlen védelme alá veszi a prouillei zárdát, 1215 október 8-án kelt. Domonkos és Foulques püspök ekkor Rómában voltak. 1216 januárjában ismét Narbonneban, majd Prouilleban találjuk a szentet. Toulouseban társaiból rendház alakult. A regula első terve elkészült, melyen már érezhető a legmerészebb újítás : a kézimunkát megszünteti, minek következménye a földbirtokról való lemondás. Ugyanazon év augusztus 28-án a hitszónokrend feje birtokába veszi a szent-románi priorátust, amely a rendnek első rendes zárdája. Decemberben ismét Rómába megy, ahol Ince utódától, III. Honoriusztól elnyeri az ünnepélyes jóváhagyást. 1217 januárjától kezdve ismét Languedocban van és minden tanács ellenére hallatlan merészséggel, mikor az egész tartományban a lázadás moraja tombol, szétküldi testvéreit — hetet Párizsba, négyet Madridba, ő pedig visszatér Rómába egyetlen egy társával. Mindezt azért, hogy ott hamarosan megalapíthassa Szent Sixtus zárdáját. Már harminc társat gyűjtött maga köré, de hű maradván meglepő alapelvéhez, hogy *«a gabona elrothad, ha összehalmozzák, de gyümölcsöt terem, ha elvetik»*, csapatának egy részét Bolognába küldi, melynek egyeteme vetélkedett a párizsival. Majd Franciaországba siet, hol hírül veszi Simon de Montfort szerencsétlen halálát és a keresztes hadjárat pusztulását. A prouillei és toulousei alapítások veszélyben vannak : nagyon jó alkalom ez tehát, hogy a megcsökkent állományból elvegyen két testvért, mivel pedig Lyon

volt a valdesek eretnekségének központja, Lyonba küldi őket. Neki azonban nincs ideje arra, hogy kövesse társait, mert már Spanyolországban van, ahol Segoviában a Santa-Cruz zárdát alapítja, majd ismét átkel a Pyrenaeusokon, megállapodik Prouilleban, de csak annyi időre, hogy átadhassa kedves nővérei mindegyikének azt az ébenfa evőeszközt, amit tarisznyájában hozott magával számukra. Innét Párizsba siet, útközben magához vevén Bertrand de Garrigue testvért. Harminc szerzetest talál ottan. Ez elég volt ahhoz, hogy egymásután megalapítsa a reimsi, metzi, orleansi, poitiersi, limogesi házakat. Öt hét mulva ismét vissza megy Itáliába, ahova hamarosan meg is érkezik. Természetesen mindig gyalog jár. De sietve el akarja végezni dolgát. Azonban így is lassúsággal vádolja magát, mert ime már szakált növesztett és előkészületeket tesz, hogy végre, annyi késedelmeskedés után, felkereshesse a kunok legendás országát. Kétségtelenül azért, hogy jóvátegye lustaságát és elnyerje bűneinek a bocsánatát.

1219 szeptemberében Bolognában van, ahol Reginald fiának prédikálása, amint a krónikás mondja, úgy hatott, mint a villám. A Szent Miklós zárda teljes virágzásban van: csodákat várnak a mester legkedveltebb tanítványától. Elég ok volt ez arra, hogy Párizsba küldje: *«Igazán csodálatra méltó, írja boldog szászországi Jordán, hogy Isten szolgája ekkora bizalommal szórta szét tanítványait!»* A gyújtó apostol majdnem mindenütt ellenfeleket talált a dékánokban, kancellároknakban, főesperesekben és püspökökben, de mellette volt a pápa. Megreformálja a római szerzetesnőket, néhány leányával, kiket sietve hívott oda. Prouilleból megalapítja a Szent Sixtus zárdát. A pápai levelek és bullák egymást érik, megtörnek előtte minden ellenállást Párizsban, Prouilleban, Toulouseban, Madridban és magában Rómában is. 1220 februárjában a krakói püspök négy papját magával vitte Rómába. Domonkos négy hitszónokot farag belőlük és két hónappal később Lengyelország meghódítására küldi őket. Messze keletre mennek, a Kárpátokon túl, közel a kunoklakta vidék határaihoz. A boldog atya arra számít, hogy nemsokára találkozik velük! Előbb azonban meg akarja tartani a rend első általános káptalanját... Már csak tizenegy hónap van hátra életéből.

Lelki szemeivel áttekintheti szétszórta zárdáit, melyek már hatalmasok és maholnap vetélytársai lesznek a legrégebb és leggazdagabb apátságoknak. Ezeknek perjelei közül többen a legelőkelőbb családokból származtak, a világ legkiválóbb egyetemlein nyerték kiképzésüket. Kiváló szónokok, oly biztos teológusok voltak ezek, hogy a kényszerítő körülmények és alapítójuk példája következtében nemcsak mindenütt beszéltek az eretnekség ellen, hanem felkeresték annak az előmozdítóit, meggyőzték őket és átadták a világi hatalomnak, (olyannyira, hogy a terrorista sansculotok kedves gyermekei ugyanazon megtisztelő gyűlölettel emlékeztek meg a hitszónokrendüekről, mint az inkvizicióról.) Százszám kapták a kegyes hagyományokat és adományokat. Mekkora lesz ezentúl az új rendnek a hatalma? ... Ez volt az a pillanat, melyet Domonkos

arra választott ki, hogy elhagyja az eddig szerzett javakat, birtokokat és tizedeket, hogy elfogadtassa első általános káptalanjával a második ünnepélyes szövetséget, de most már egyszer s mindenkorra, a szent Szegénységgel. Ünnepélyesen és jelképesen széttépi a káptalanra összegyűlt atyák előtt az adományozó leveleket. Mivel pedig ezek a szegény emberek, kik nagyon messziről jöttek sok fáradság és nélkülözés között, az emberi gyengeség következtében engedhetnének a kísértésnek hazatértükben, megköveteli, hogy világos szavakkal vegyék bele a szabályokba, hogy nem szabad lovon járniok és pénzt elfogadniok. Majd árverésen eladatja a lovakat és öszvéreket.

1221 májusában örökre elhagyja Rómát. Két alkalommal döntötte ágyba váratlanul a láz, anélkül, hogy el tudta volna ragadni tőle utolsó titkát, az alázatos halált, melyet Isten készített elő benne. Az alázatosság oly kedvesen ragyog lelkében, akár csak a kis lámpácska a szentélyben a reggel beköszöntése előtt. Miután Hugolinus bíborossal, barátjával, Velencében nagyon fontos ügyet tanácskozott meg, fáradhatatlan szárnyainak utolsó rebbenésével visszamegy a bolognai zárdába. Haldokolva érkezik oda.

A mi haldoklásunk a lelkiismeretfurdalás jelét viseli magán: vádol a multért, széttépi kapcsait és megelőzvéen a csalhatatlan ítéletet, nyíltan hirdeti szégyenünket. Bár fedné be csak egy pillanatra is a takaró a megalázott, kifosztott testet, melyen egyedül csak a kenetek ragyognak! A szent teste azonban mintegy a fény és a kedvesség áradatába veti magát haldoklásában.

Nagy zsákot terítenek a földre és arra fekszik.

Ezt az embert akarják egyes erőszakos ellenségei hóhérnak, fanatikus barátai pedig olyan lelki rendőrtisztfélének megtenni. Ha látja őket ebben az órában azzal a szemével, mely már a jövőbe néz, bizonyára felemeli finom kezeit és szétoszlatja őket, mint a füstöt! Ő, ki előtt minden megnyílik, nem érti egyáltalán gyűlöletüket, mert gyűlöletük valóban semmi. A tudományra hivatkoznak vele szemben, pedig jobban szerette azt, mint bármelyikük. A világosságra, pedig ő érzi, hogy az belőle árad ki. Egyetlen kételye, ha ugyan van kétely számára hely az ily világos lélekben, inkább az lenne, hogy talán túlságosan szerette és túl sokat szolgálta az első szellemi renaissanceot. És pedig oly annyira, hogy látszólag feláldozta a tanulásnak még azt a karimát is, melyet szerzetesei örvendetes gyorsassággal mondanak el, ami annyira különbözik a bencés hagyományoktól. Kora megrémült az elveszett fényforrástól, mely hirtelen előkerült a régi világ romjai alól, és egyetértésben két csodálatraméltó pápával, felemelte a századot és remegve tartotta fenn abban a fénycsóvában, melyet nagy fia, Szent Tamás végleg a kereszt felé irányított. A haldokló körül, ki keserű könnyhullatások között válik meg misztikus vérétől és egészen isteni szeretetétől, mint a méhkas zümmög a rendi barátok sokszázfőnyi kara, kik holnap már ezren lesznek, öt rendtartománnyal: Franciaországban, Spanyolországban, Lombardiában, Rómában, a Provenceban és ötven zárdával. A nyugati kereszténység megmenekült nemcsak azon

sötét fanatikusként, kik barbár buzgóságukkal a házassággal együtt magát az életet is kárhoztatták, hanem az izlamtól, a görög egyházszakadástól és II. Frigyes örjöngésétől is. Igen, ez a zsákon fekvő ember egyike a történelem legnagyobb alakjainak és mégis meghal, amint meggyőzte az életet és ugyanazon lendületes visszapillantás nélküli, gyermeki tekintettel néz a halál szemébe, mint egykor nagy céljai elé. Nagy, szabályos léptekkel, koldustarisznyájával a hátán, üres zsebekkel járt sok-sok birodalmat és most, amikor a földön fekszik, elhagyta tarisznáját, de megtartotta nagy cipőit. Ha Isten feltámasztja, ismét rendelkezésére áll. Semmit sem hagy hátra. Testvérei elégetik, vagy szétszórják leveleit, jegyzetekkel ellátott könyveit, vándorbotját, habitusát, azt a vasláncot, mellyel minden éjjel ostorozta magát, aminek a csörgése elhallatszott a legtávolabbi celláig is, ahol megrémítette a hallgató testvéreket. Ezután azon véresen köpenyébe takarózott és valamely padra, vagy asztalra feküdt . . . Ez alkalommal örökre elterült. Sem roppant munkája vagy mortifikációinak emléke, sem a prédikálás, sem a csodák nem terelik egy pillanatra sem más irányba a szívét. Csak attól fél, hogy halála után fiai kényelmesebb életet fognak élni és amikor arról értesül, hogy szerzetesei megnagyobbítják a zárdákat és kibővítik a cellákat, könnyeket hullat, majd rettenetes átkokat szór, Isten büntetését hívja mindazokra, kik a földi javak birtoklását behozzák rendjébe.

Felviszik egy dombra, ahol a levegő tiszta, de attól fél, hogy testét máshova viszik. *«Ne adja Isten, hogy máshol legyenek eltemetve, mint lábaitok alatt!»* Gyékényen hurcolják vissza egész a Szent Miklós zárdáig. A földre fektetik, közben egészen elborítja az izzadtság. Hispániai István törli le róla a verítéket egy darab ronggyal. Cremonai Ventura meghallgatja általános gyónását. A gyenge kihagyó lehellet, amit a gyóntató testvér az arcán érez, ugyanabból a kebelből fakad, mint az a hatalmas hang, mely egykor felverte Rómát, mely az éj csendjében annyiszor hívta Istent, felhördülő kiáltással ordítván a hitetlenekért, az eretnekekért, a zsidókért és amely az általános szeretet csodálatraméltó deliriumában még Istent is kényszeríteni akarta, imádkozván az elkárhozottakért: *ad in inferno damnatos extendat caritatem suam.*

Fordította: Michel Károly.